

**MIĘDZYNARODOWY
KONSORCIUM
NAUKOWO-EDUKACYJNY
imienia Luciena Febvra**

przy wsparciu:

**STUDIUM
EUROPY WSCHODNIEJ
Uniwersytetu Warszawskiego**

**UNIWERSYTET
MIKOŁAJA KOPERNIKA
w Toruniu (Polska)**

**DEPARTMENT OF WORLD HISTORY
of the Historical and Philosophical
Faculty Borys Grinchenko
of Kyiv University**

**INSTITUTE OF WORLD HISTORY
of the National Academy
of Sciences of Ukraine**

NAD WISŁĄ I DNIEPREM

**POLSKA I UKRAINA W PRZESTRZENI
EUROPEJSKIEJ – PRZESZŁOŚĆ I TERAŹNIEJSZOŚĆ**

Warszawa-Toruń-2019

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКТОРА	I
---------------------	---

ЮВІЛЕЙ

<i>Олена Александрова, Роман Додонов, Віра Додонова</i> ДВА ПРОЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК (ДО СТОРІЧЧЯ УАН)	6
---	---

ПОЛЬЩА-УКРАЇНА

<i>Олеся Розовик</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РОКІВ	13
---	----

<i>Олена Гуменюк</i> НЕСТОР МАХНО В ПОЛЬЩІ: МАРІОНЕТКА ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ ЧИ БЕЗКОМПРОМІСНИЙ ЛІДЕР АНАРХІСТІВ	15
--	----

<i>Галина Саган</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ НА ЗЕМЛЯХ ЩО ВХОДИЛИ ДО СКЛАДУ ПОЛЬЩІ (МІЖВОЄННА ДОБА)	19
---	----

<i>Eugeniusz Mironowicz</i> STOSUNKI POLSKO-UKRAIŃSKIE W PIERWSZYCH LATACH PO UPADKU BLOKU RADZIECKIEGO	28
---	----

ПРАІСТОРІЯ ТА ДОБА АНТИЧНОСТІ

<i>Олександр Місцілов</i> ДУХОВНЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПРОТОМІСТ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У МЕЖИРІЧЧІ ДНІПРА ТА ПІВДЕННОГО БУГУ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ IV ТИС. ДО Н.Е.	32
--	----

<i>Олег Гальчук</i> ТРОЯНСЬКА ВІЙНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІФОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	48
---	----

<i>Сергій Голованов</i> АФІНИ ТА СПАРТА НАПЕРЕДОДНІ ПЕЛОПОННЕСЬКОЇ ВІЙНИ ПЕРЕДУМОВИ КОНФЛІКТУ	55
--	----

<i>Роман Кучма</i> ЕВОЛЮЦІЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ТРИУМВІРІВ (НА ТЛІ ЗМІН ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РИМСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ I СТ. ДО Н. Е.)	58
---	----

<i>Дмитро Петренко</i> КОНТАКТИ ГРЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я ЗІ СКІФСЬКИМ СТЕПОВИМ ПОРУБІЖЖЯМ	63
--	----

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

<i>Людмила Якименко</i> ПЕРЕБІГ І РЕЗУЛЬТАТИ ЯЛТИНСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ (1945) В ОЦІНЦІ ГЕНРІ КІССІНДЖЕРА	71
--	----

<i>Володимир Розумюк</i> БАЛКАНСЬКИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ І ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА	74
---	----

<i>Олександр Дуднік</i> УКРАЇНА НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ: ВІДОБРАЖЕННЯ У ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНИХ ВИДАННЯХ	81
---	----

Фемістокла.¹ Звідси випливає визначеність спрямування підготовки афінської молоді переважно до служби на флоті. Головною особливістю цієї війни було поступове зростання ролі флоту в бойових діях. Бойові дії відбувалися на просторі всієї Егеїди, на Кікладському архіпелазі, вздовж іонійського узбережжя Малої Азії, біля берегів Сицилії. Саме для того, щоби тримати під контролем такий величезний за площею театр бойових дій, необхідно було мати численний та потужний флот. Більше того, саме наявність потужних військово-морських сил і надала війні такий всеосяжний характер.

Варто взяти до уваги також і те, що Пелопоннеська війна відкрила собою чергу війн, в яких ставилося за мету досягнення гегемонії над усією Грецією.² А.Е.Мишулін вважає, що сама природа полісу врешті починає схиляти його до зовнішньої експансії. [5, с 220] В період, який ми розглядаємо, зібрати кошти для залучення найманців до свого війська, могли собі дозволити далеко не всі міста. Саме Афіни, як один з найбільш розвинених полісів, могли поставити перед собою таку мету. Але можливості Афін, як і будь-якого іншого полісу були не безмежними в економічному аспекті. Полісна держава як соціальний організм мала обмежені масштаби. Вихід за межі цього масштабу, як в територіальному, так і в економічному сенсі, неминуче призводив до руйнації полісного організму та його природи. [7, с.13] На думку Л.П. Маринович, обмеженість людських ресурсів полісу, у сполученні з прагненням до зовнішньої експансії, спричиняє звернення по допомогу до загонів найманців [4, 14] Саме цим, на нашу думку, пояснюється те, що на час Пелопоннеської війни, лише окремі поліси – а саме Спарта, Афіни та Коринф, могли змагатися за гегемонію над усією Елладаю. Але обмежені можливості полісної економіки заважали таким прагненням. Тому, зрештою, жоден з грецьких полісів так і не зміг встановити її на тривалий час. Таким чином, кожен поліс змушений був доповнити нестачу власних людських ресурсів за рахунок набирання додаткових військових найманих контингентів. Прагнення доповнити нестачу власних збройних сил за рахунок додаткових загонів і обумовлювало появу найманців. Останні використовуються в цій війні, як додаткові контингенти до громадянського ополчення. Лише з часом, протягом наступного століття, найманці поступово складуть питому вагу полісних збройних сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Геродот. История в девяти книгах. Пер. Г.А.Стратановского. – Л., 1972. (репринт. переизд.: М.,1993)
2. Ксенофонт. Греческая история. – М., 2009.
3. Фукидид. История. Пер. Ф.Г.Мищенко. Т.1-2. – СПб., 1994.
4. Дельбрюк Г. История военного искусства в рамках политической истории. – М.,1936.
5. Конолли П. Греция и Рим. Энциклопедия военной истории. – М., 2000.
6. Маринович Л.П. Греческое наемничество IV в. до н.э. и кризис полиса. – М.,1975.
7. Мишулин А.В. К изучению роли войны и военного производства в древности // ВДИ. – 1940. – № 1. – 220 С.
8. Свечин А. Эволюция военного искусства. – Москва-Ленинград, 1927. – Т.1.
9. Ставнюк В.В. Фемістокл і Афіни. Монографія. – К., 2004.
10. Утченко С. Л. Кризис и падение Римской республики. Монография. – М.,1965.

Роман Кучма,

Київський університет імені Бориса Грінченка

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ТРІУМВІРІВ (НА ТЛІ ЗМІН ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РИМСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ І СТ. ДО Н. Е.)

Тема пропонуваної статті належить до маловивчених в сучасній історичній науці, й насамперед у зв'язку з тим, що до сьогодні перший тріумвірат³ Гая Юлія Цезаря, Марка Ліцінія Красса та Гнея Помпея не розглядався як єдиний політичний організм, а діяльність тріумвірів висвітлювалась окремо. З огляду на це проблема їх міжособистісних відносин у цьому ситуативному політичному об'єднанні ще не була розкрита в історичній науці. Тому *актуальність* цієї статті полягає в комплексному дослідженні особливостей взаємовідносин тріумвірів, що дозволить створити цілісне уявлення про особливості суспільно-політичного розвитку Римської держави під час кризи полісної системи.

Метою і завданням статті є комплексне дослідження стосунків тріумвірів з моменту утворення першого тріумвірату і до його остаточного розпаду, а також аналіз чинників, що вплинули на їх змі-

1 Див. про це детальніше: Ставнюк В.В. Фемістокл і Афіни. К.2004 с.66-70.

2 Детальніше про це : Маринович Л.П. Греческое наемничество IVв. до н.э. и кризис полиса. С. 21-22.

3 З лат. «trium viri» – троє мужів, (у цьому контексті – об'єднання або ж союз трьох відомих римських діячів)

ну. *Об'єктом* дослідження стало політичне життя Риму першої половини I ст. до н. е. *Предметом* дослідження є характер взаємовідносин між тріумвірами та їх зміна відповідно до політичної ситуації в Римській республіці.

Джерельна база обраної проблеми представлена значною кількістю праць античних авторів. Серед них відомі римські історики та політики, значна частина з яких була сучасниками перших тріумвірів, а саме: Плутарх¹, Аппіан Александрійський², Веллей Патеркул³, Гай Светоній Транквіл⁴ та, власне, Гай Юлій Цезар⁵. Ряд першоджерел доповнює епістолярна спадщина Гая Салюстія Криспа⁶ та Марка Тулія Цицерона⁷. Необхідно відзначити той факт, що по суті вони представляють дві кардинально різні версії бачення очевидцями одних і тих самих подій.

Згадані праці містять значний масив важливої інформації для вивчення обраної проблеми. Ось лише короткий список тих науковців, хто у своїх працях хоча б частково торкався питання тріумвірату та кризи полісної системи: Теодор Моммзен⁸, Грант Майкл⁹, О. В. Любимова¹⁰, Ю. Б. Циркін¹¹, Н. А. Машкін¹², С. Л. Утченко¹³ та О. Б. Єгоров¹⁴.

Перелічені праці так чи інакше доповнювали існуючу базу наукових знань, проте не давали цілісного уявлення про стосунки тріумвірів. Дане дослідження являє собою спробу якнайповнішого представлення їх міжособистісних стосунків на основі інформації, почерпнутої з античних джерел.

Для кращого розуміння природи міжособистісних стосунків тріумвірів видається доцільним коротко охарактеризувати соціально-політичну ситуацію в Римській республіці. Вона була позначена кількома характерними ознаками, що уможливили утворення першого тріумвірату: 1) аграрна спрямованість Риму; 2) завершеність формування рабовласницького суспільства (це потягло за собою масове використання рабської праці та призвело до розорення дрібних землевласників та ремісників); 3) військова реформа Гая Марія (106-105 р. до н.е.); 4) наявність значного прошарку люмпен-пролетаріїв, що мали право голосу в політичному житті та могли бути залучені до виконання військової служби;

Розкриваючи проблему міжособистісних стосунків між тріумвірами, варто означити чим собою, власне, являв політичний альянс. На практиці він є політичною опозицією до римського сенату. Діяльність трьох римських нобілів була спрямована проти існуючої римської влади. Тріумвірат мав чітку структуру і внутрішній поділ. Так у кожного з окремо взятого тріумвіра були власні клієнти і раби, що дає нас змогу говорити про чітку організовану структуру цього об'єднання. Політичний альянс – Гая Юлія Цезаря, Марка Ліцинія Красса та Гнея Помпея (з легкої руки Сулли, названий Великим, «Magnus») фактично являв собою рівнораменний трикутник між ними, тобто ніхто в ньому не мав першості (хоча в різні часи його існування поперемінно один з трьох тріумвірів займав у ньому домінуючі позиції). З одного боку вони були залежні один від одного, з іншого мали усі підстави побоюватись своїх союзників.

Утворений політичний альянс за таким принципом призвів до побоювання учасників один перед одним. Гуртуючись заради протидії сенатських кіл вони прирікали себе на самознищення. Голова ідея полягала в тому, що у випадку посилення впливів одного з учасників тріумвірату, інші два учасники об'єднавшись і могли нівелювати всі досягнення першого тріумвіра. Залежність учасників один від одного породила міцний союз, але неминуче підводила тріумвірів до загострення стосунків між ними, що в подальшому спричинить повномасштабну війну.

1 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М.: изд-во. «Наука», 1994. – 545 с.

2 Аппиан. Гражданские войны / под ред. С. А. Жебелева, О. О. Крюгер. – М.: ОГИЗ, Государственное социально-экономическое издательство, Ленинградское отделение, 1935. – 352 с.

3 Веллей Патеркул. Римская история / под ред. А. И. Немировский, М. Ф. Дашкова. – Воронеж: изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 211 с.

4 Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / перевод М. Л. Гаспарова – М.: изд-во. «Наука», 1993. – 720 с.

5 Гай Юлий Цезарь. Записки о Гражданской войне / под ред. М. М. Покровского. – Москва: научно-издательский центр «Ладомир», «Наука», 1993. – 112 с.

6 Гай Саллюстий Крисп. О заговоре Катилины / под ред. В. О. Горенштейна – Москва: Ладомир; ООО «Фирма Издательство АСТ», 1999. – 61 с.; Гай Саллюстий Крисп. Сочинения / под ред. В. О. Горенштейна. М., 1999. – 750 с.

7 Цицерон. Письма к Аттику, близким, брату Квинту, М. Бруту / перевод В. О. Горенштейн. – М: изд-во. «Наука», 1949. – 289 с.; Цицерон. Об аграрном законе / перевод Ф. Ф. Зелинского – СПб: изд-во. «Наука», 1991. – 20 с.; Цицерон. Об обязанностях / перевод В. О. Горенштейн. – М: изд-во. «Наука», 1993. – 20 с.

8 Теодор Моммзен. История Рима / под ред. А. Б. Егорова, перевод С. И. Ковалёв, Н. А. Машкин – СПб.: изд-во. «ЮВЕНТА», «НАУКА», 1997. – Т. II. – 289 с.

9 Грант Майкл. Юлий Цезарь. Жрец Юпитера / переклад О. Замятина – Москва: «Центрполиграф», 2005. – 352 с.

10 О. В. Любимова. Конфликт Красса и Помпея в 70 г. до н. э.: зарождения и причины / О. В. Любимова // Studia historica. – 2013. – №13. – 136 – 157 с.

11 Ю. Б. Циркин. Гражданские войны в Риме. Победённые / Ю. Б. Циркин. – СПб.: изд-во СПбГУ, 2006. – 158 с.

12 Н. А. Машкин. Римские политические партии конца II в. и начала I в. до н. э. / Н. А. Машкин // ВДИ. – 1947. – №4. – С.126-139; Н. А. Машкин. Принципат Августа. Происхождения и социальная сущность / под ред. Д. П. Калистова – М.: Академия Наук СССР, 1949. – 605 с.

13 Утченко С. Л. Древний Рим. События. Люди. Идеи / С. Л. Утченко. – М.: «НАУКА», 1969. – 146 с.; Утченко С. Л. Идеино-политическая борьба в Риме, перед падением республики / Утченко С. Л. – М.: изд-во. Академии наук СССР, 1952. – 300 с.

14 О. Б. Єгоров. Рим на грани эпох / под ред. И. Ш. Шифмана, Ю. В. Андреева – Л.: изд-во Ленинградского ун-та, 1985. – 223 с.

Умовно розвиток відносин між тріумвірами можна поділити на три періоди:

- 1) *Перший період*: 62-59 р. до н.е. (від повернення зі східного походу Помпея до вступу Цезаря на посаду консула);
- 2) *Другий період*: 59-56 р. до н.е. (від Галльської кампанії Цезаря до зустрічі в Луці);
- 3) *Третій період*: 56-53 р. до н.е. (від зустрічі в м. Лука до смерті Марка Красса і саморозпуску тріумвірату).

Особливістю *першого* періоду розвитку стосунків між тріумвірами, слід визнати ту домінуючу роль, яка належала в цьому союзі Помпею. Пояснення цьому доволі просте – блиск його перемог і підтримка армії створювала йому вагомий політичний та моральний авторитет у суспільстві в цілому та серед нобілів зокрема. В цей період тріумвірат лише починає формуватись, тому про те, наскільки жвавими були за того часу взаємовідносини між учасниками, ми можемо лише здогадуватись. Проте дещо все таки потрапило до поля зору античних авторів. Розглянемо окремі аспекти цих відносин.

Отже, Цезар і Красс. За початкового періоду формування союзу їх стосунки нагадують типові на той час стосунки патрона (яким виступав Красс) і клієнта (яким виступав Цезар). Доказів цього маємо достатньо: 1) їх імена зустрічаються поруч під час розгляду справ стосовно змови Катиліни¹ та ситуації, яка склалася перед вступом Цезаря на посаду *curulian aediles*²; 2) позика в 830 талантів, яку надав Цезареві Красс на ранньому етапі кар'єри першого; 3) перше слово в бесідах між тріумвірами завжди надавалось Крассу. 4) Незвичайно швидке виконання Цезарем вимог публіканів по відкупі податків з Азійських провінцій, що відповідало інтересам Красса. Все згадане доволі красномовно свідчить нам про залежність Цезаря від Красса.

Розглянемо уважніше характер стосунків між Помпеєм і Цезарем. Про їх взаємовідносини на той час знаємо дуже мало. Відомо те, що вони були прибічниками колишніх ворогуючих таборів: суланців (до числа яких належав Помпей) та маріанців (Цезар, як відомо був свого часу в родинних стосунках з Марієм). Тому про приязність їх стосунків сказати важко. Політика сенату, що не враховувала усіх намірів Помпея привела їх до зближення. Після обрання Цезаря на посаду консула політичний союз був доповнений шлюбними угодами. Яскравим прикладом цього стає одруження Помпея з донькою Цезаря, Юлією. Встановлення матримоніальних зв'язків у значній мірі знизили напругу в стосунках між двома тріумвірами та мінімізували політичну активність Помпея. Тепер він надав перевагу спокійному життю у себе на віллі з дружиною³. З огляду на вище сказане, складається враження, що укладання цього шлюбу продиктоване тодішньою політичною ситуацією. Про це свідчить різкий розрив шлюбної угоди Юлії з Сервілієм Цепіоном. Натомість останньому пропонують руку Помпеї яка вже була заручена з сином Сулли – Фавстом. Є очевидним, що встановлення сімейних зв'язків з Помпеєм були вимушеними, оскільки репутація Цезаря в наслідок сумнівних політичних та фінансових операцій, здійснених як у інтересах тріумвірів, так і у власних значно постраждала⁴. На користь цього також є думка, що між ними не складались приязних відносин від самого початку, тому необхідно було встановити міцніший зв'язок, що стане гарантом збереження крихкого миру. Привертають до себе увагу також і шлюбні союзи самого Цезаря, який користав з них максимальну для себе вигоду. Перший його шлюб, укладений з Корнелією, дочкою Корнелія Цинни мав політичне значення. Цинна, хоча й походив з одного роду з Суллою, але був його противником. Оскільки Юлій був родичем Марія, шлюб з представницею роду Корнеліїв фактично об'єднував два ворогуючі до того табори – прихильників Марія та Сулли. Здійснивши потім поминальні промови на їх похоронах, він отримав схвальне ставлення народу до його дій⁵. Потім Цезар уклав шлюб із Помпеєю і уміле використання інциденту на святі Доброї богині⁶ дали змогу прибрати з політичної арени його суперника Марка Тулія Цицерона. Останній шлюб Цезаря з Кальпурнією, донькою Луція Кальпурнія Пізона⁷, поєднував його з іншим знатним родом в у Римі, який стає стане прихильним Юлія. І його тесть стає в наступному році консулом, і той повністю підтримує, і виправдовує свого зятя.

Нарешті, третя сторона політичного трикутника: Помпей і Красс. Античні автори вже тоді різняться у своїх думках з приводу їх конфлікту та причин його зародження. Сучасні науковці не мають одно-

1 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М: изд-во. «Наука», 1994. – С. 102.

2 Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / перевод М. Л. Гаспарова – М: изд-во. «Наука», 1993. – С. 19.

3 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М: изд-во. «Наука», 1994. – с. 48.

4 Історія Стародавнього світу: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. істор. спец. Т.1 / С. О. Голованов // Всесвітня історія : в 5 т. –К: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – с. 375.

5 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М: изд-во. «Наука», 1994. – с. 191.

6 Мається на увазі подія 62 р. до н. е. коли в будинку Цезаря, як консула відбувались свята на честь Доброї Богині за присутності жінок, яких очолювала дружина Цезаря Помпея. У день святкування у дім пробрався Клодій Пульхр, що був скандально відомий своїми похотями. Він домагався побачення з Помпеєю, але його викрили. Цим вчинком він не тільки вчинив святотатство, але й ославив дружину Цезаря. Цей скандал і спричинив розлучення подружжя.

7 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М: изд-во. «Наука», 1994. – с. 197.

стайності в оцінці їх стосунків, але на думку О. В. Любимової: «Теорії дослідників про причини їх конфлікту, як правило, або неконкретні, або спекулятивні, або припускають помилку джерела»¹. Можна помітити певну специфічність в зародженні їх конфлікту. Марка Красса було звинувачено у святотатстві (за зв'язок з однією з весталок) і причетним до звинувачення виявився Помпей. Також існує гіпотеза, що Красс мав великі збитки через закон Лентула Клодіана², до якого так само причетний Помпей. Їх ворожнеча – запорука збереження внутрішнього балансу сил. Тому дуже вірогідним є те, що цей конфлікт – справа рук римських сенаторів. Проте дещо ми знаємо напевне про їхні стосунки. Початком їх загострення став 70 р. до н.е. Античні історики неодноразово вказували на напруженість між цими тріумвірами. Так, зокрема, свідчення Плутарха, слугують гарним доказом цього твердження. Називаючи цей період консульства тріумвірів: «політично бездіяльним і безкорисним для них самих»³. Плутарх вказує на ступінь напруженості у відносинах, що досягла ледь не критичної відмітки. Про цю критичність у їх стосунках свідчать і слова Аппіана: «Коли Помпей і Красс були обрані консулами, вони не розпустили своїх армій і тримали їх поблизу від Рима...»⁴. Без втручання і прилюдного примирення Красса і Помпея внутрішньополітична ситуація залишалась так само натягнутою як і їх відносини.

Переломним моментом стало утворення тріумвірату. Через те, що союз був укладений таємно, можна зазначити лише момент, коли тріумвіри відкрито заявили Риму про свій союз. Кардинальна переміна у стосунках між Крассом і Помпеем, зробила можливим існування тріумвірату, і сталось це завдяки Цезарю. Хоча і до цього відбулося офіційне примирення, випадок, який описаний Плутархом: «Красс перший простягнув йому руку і промовив: «Громадяни, я вважаю що не зроблю нічого принизливого й негідного мене, якщо першим запропоную любов і дружбу Помпею, якого ви ще безбородим прозвали Великим»»⁵. Проте цей вимушений крок аж ніяк не вплинув на їх стосунки. Попри наявну особисту неприязнь ідея їх примирення була цілком реальною через одну особливість. Вона полягала в тому, що в критичні моменти боротьби вони забували про конфлікт і діяли спільно. Прикладом цього є виклик Помпея на війну зі Спартаксом⁶. Тому то примирення Цезаря було ефективним, адже воно об'єднувало проти «Катонів» та «Бібулів» – противників реалізації їх планів. У цей час їх стосунки помітно покращуються, порівняно з минулими.

Другий період. Цей час характеризується відносним затишшям у відносинах між тріумвіратом та незначними змінами у стосунках. Поставлені цілі були виконані ще під час першого періоду. Кожен з них отримав, що хотів, водночас кожен з них задумувався про подальшу долю тріумвірату. Цезар розпочинає кампанію в Галії, Помпей самоусувається від активної участі в політичній боротьбі, надаючи перевагу приватному життю з молодою дружиною. Цезар виходить з-під покровительства Красса і стає рівним йому. Щодо стосунків Цезаря з Помпеем, то на відміну від попередніх років тут бачимо різке поліпшення стосунків. Античні автори пов'язують це з шлюбом Помпея з Юлією⁷. Він виявився настільки вдалим, що це стало гарантом дуже міцних стосунків. Позначилось це тому, що першим Цезар став цікавитися думкою Помпея, а не Красса, як зазвичай.

Третій і завершальний період розпочинається із зустрічі в м. Лука 56 р. до н.е. Ця зустріч стала важливою, оскільки регламентувала подальші стосунки між тріумвірами, про це нам повідомляє Плутарх: «Вони приватно домовилися міцно триматися разом і зосередити в своїх руках свою владу»⁸.

Розпочнемо завершальний період з аналізу постатей Красса і Помпея. На початок другого консульства їх стосунки залишаються такими ж приязними, якими були під час утворення тріумвірату. Свідчить про це згадка Плутарха, що Красс звернувся до Помпея з проханням провести його крізь натовп, що міг з легкістю загородити йому дорогу⁹. Опісля цієї згадки інформація про подальший розвиток їх стосунків відсутня. Їх постійна взаємодія породила плідну співпрацю, що в подальшо-

1 О. В. Любимова. Конфликт Красса и Помпея в 70 г. до н. э.: зарождения и причины / О. В. Любимова // Studia historica. – 2013. – №13. – с. 136.

2 О. В. Любимова. Конфликт Красса и Помпея в 70 г. до н. э.: зарождения и причины / О. В. Любимова // Studia historica. – 2013. – №13. – с. 140.

3 Аппиан. Гражданские войны / под. ред. С. А. Жебелева, О. О. Крюгер. – М.: ОГИЗ, Государственное социально-экономическое издательство, Ленинградское отделение, 1935. – Т. I. – с. 121.

4 Аппиан. Гражданские войны / под. ред. С. А. Жебелева, О. О. Крюгер. – М.: ОГИЗ, Государственное социально-экономическое издательство, Ленинградское отделение, 1935. – Т. I. – с. 121.

5 Плутарх. Порівняльні життєписи / переклад з давньогрецької Й. Кобов, Ю. Цимбалюк; передмова Й. Кобов. – Київ.: вид-во. «Дніпро», 1991. – с. 101.

6 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М.: изд-во. «Наука», 1994. – с. 99.

7 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М.: изд-во. «Наука», 1994. – с. 197.

Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / перевод М. Л. Гаспарова – М.: изд-во. «Наука», 1993. – с. 21.

8 Плутарх. Порівняльні життєписи / переклад з давньогрецької Й. Кобов, Ю. Цимбалюк; передмова Й. Кобов. – Київ.: вид-во. «Дніпро», 1991. – с. 103.

9 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М.: изд-во. «Наука», 1994. – с. 104.

му могла би перерости у відкриту боротьбу з Цезарем¹. Майже непомітною стороною відносин тріумвірів, але такою що не могла не вплинути на стосунки між ними, є любовний зв'язок Цезаря з дружинами відомих римських діячів. Майже ніхто не приховував, що серед їх числа були і дружини його союзників по тріумвірату Красс та Помпей. Цей аспект відносин дуже добре описаний у Светонія: «*Те, що він мав зв'язки з чужими дружинами, не заперечують навіть його друзі; але вони виправдовують його тим, що він йшов на цей крок не через свою хтивість, а з розрахунку, щоб через жінок вивідати задуми свої противників*»², а також у листі Марка Антонія: «...*Будь воно мені не ладне, якщо ти, поки читаєш цей лист, не переспав зі своєю Тертуллою, або Терентиллою, або Руфіллою, або Сальвією Титизенією, чи з усіма одразу, – та й чи не однаково, в решті-решт, де і з ким ти плутаєшся*»³.

Важливо зазначити, що до та підчас існування тріумвірату стосунки Красса з Цезарем залишалися приязними. Про це свідчить їх листування, де Цезар схвалює його наміри та заохочує до участі у війні⁴. Причини цього є очевидними. Відправивши Красса у Сирійський похід, він віддалить його з політичної арени, що посилить особисті політичні позиції Цезаря.

Тут невмісно пропущені стосунки Цезаря з Помпеем. Оскільки в них ніякої зміни не було до майже одночасної смерті Марка Красса та Юлії в 53 р. до н.е. Після їх смерті впала остання опора, що підтримувала хиткі відносини колишніх тріумвірів⁵. Це призводить до краху відносин між ними та розпаду тріумвірату взагалі. Спроби зберегти сімейні зв'язки з родом Помпея описані у Гая Светонія Транквіла: «*Щоб зберегти спорідненість та дружбу з Помпеем, він [Цезар] запропонував йому в дружини Октавію, онучку своєї сестри, хоча вона вже була одружена з Гаєм Марцелом, а сам просив руки його доньки, що була зарученою з Фавстом Суллою*»⁶. Проте ці наміри не були реалізовані, Помпея непокоїло посилення позицій Цезаря. Це зумовило розрив з ним усіх стосунків та початок зближення Помпея з сенатом.

Існуюча джерельна база пропонованої статті представлена свідченнями античних авторів, як сучасників тріумвірату, так і пізніших часів та науково-дослідницькою літературою. Основною проблемою при вивченні тріумвірату є його таємна складова. Більшість подій, що стосуються тріумвірату були укладені таємно і ми маємо лише видимі результати політичної діяльності. Щодо стану вивчення проблеми в сучасній історичній науці, то тут питання об'єднання не досліджено в повній мірі. Не існує повноцінного дослідження тріумвірату, і весь огляд цього явища проходить в описовій формі як одна із складових громадянської війни. Саме тому ця проблема досі відкрита в сучасній науці.

Римська держава станом на середину I ст. до н. е. переживає глибоку соціально-політичну кризу, що тісно пов'язана з кризою полісної системи. Тенденції до такого розвитку були зумовлені соціально-економічними передумовами, що склались в наслідок піднесення римського полісу і це привело до таких наслідків: 1) Сформованість рабовласницького суспільства; 2) Появою значної кількості люмпен – пролетаріату; 3) Посилення військової могутності; 4) Загальний моральний занепад суспільства. Подальший розвиток неможливий без проведення державних реформ. Не бажання вирішувати цю проблему зумовило появу значної кількості відчайдушних авантюристів, що мали на меті захоплення влади. Так римська держава втрачає свою внутрішню стабільність і переходить до доби гострих соціальний протиріч. Стосунки в середині такого політичного об'єднання, як тріумвірат стали вирішальними для подальшого розвитку римської держави. Так, проходячи етапи свого розвитку, альянс дуже швидко виходить на пік своєї могутності і неминуче знищує сам себе. Стрімке покращення їх стосунків не давало гарантію міцної і довгої дружби. Смерть Красса руйнує стосунки між Цезарем і Помпеем, про це пише Плутарх: «*Його загибель прибрала ще одну важливу переешкоду для виникнення громадянської війни. Дійсно, через страх перед Крассом обидва суперники так чи інакше тримались по відношенню один до одного в рамках законності*»⁷. А їх кінцевий розрив невдовзі неминуче втягне Рим у вир громадянської війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аппиан. Гражданские войны / под. ред. С. А. Жебелева, О. О. Крюгер. – М: ОГИЗ, Государственное социально-экономическое издательство, Ленинградское отделение, 1935. – 352 С.

2. Веллей Патеркул. Римская история / под ред. А. И. Немировский, М. Ф. Дашкова. – Воронеж: изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 211 с.

1 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М: изд-во. «Наука», 1994. – с. 102.

2 Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / перевод М. Л. Гаспарова – М.: изд-во. «Наука», 1993. – с. 69.

3 Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / перевод М. Л. Гаспарова – М.: изд-во. «Наука», 1993. – с. 69

4 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М.: изд-во. «Наука», 1994. – с. 104.

5 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М.: изд-во. «Наука», 1994. – с. 53.

6 Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / перевод М. Л. Гаспарова – М.: изд-во. «Наука», 1993. – с. 27.

7 Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцева, М. Л. Гаспарова, С. П. Маркиш. – М: изд-во. «Наука», 1994. – С.53.

3. Гай Саллюстий Крисп. О заговоре Катилины / под ред. В. О. Горенштейна – Москва: Ладомир; ООО «Фирма Издательство АСТ», 1999. – 61 с.
4. Гай Саллюстий Крисп. Сочинения / под ред. В. О. Горенштейна. М.: Ладомир; ООО «Фирма «Издательство АСТ»», 1999. – 750 с.
5. Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / перевод М. Л. Гаспарова – М: изд-во. «Наука», 1993. – 720 С.
6. Гай Юлий Цезарь. Записки о Гражданской войне / под ред. М. М. Покровского — Москва: научно-издательский центр «Ладомир», «Наука», 1993. – 112 с.
7. Грант Майкл. Юлий Цезарь. Жрец Юпитера / переклад О. Замятина – Москва: вид. «Центрполіграф», 2005. – 352 с.
8. История древнего Рима / под ред. А. Г. Боксагина и В. И. Кузищина. – М: изд-во. «Высшая школа», 1971. – 337 с.
9. Історія Стародавнього світу: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. істор. спец. Т.1 / С. О. Голованов // Всесвітня історія : в 5 т. – К: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. – 471 с.
10. Кассий Дион Кокцейан. Римская история. Книги LXIV-LXXX. / перевод с англ. С. Е. Таривердиева и О. В. Любимова – СПб: изд-во. «Нестор-История», 2011. – 58 с.
11. Н. А. Машкин. Римские политические партии конца II в. и начала I в. до н. э. / Н. А. Машкин // ВДИ. – 1947. – №4. – С. 126 – 139.
12. Н. А. Машкин. Принципат Августа. Происхождения и социальная сущность / под. ред. Д. П. Калистова – М: изд-во. Академия Наук СССР, 1949. – 605 с.
13. О. Б. Сгоров. Рим на грани эпох / под. ред. И. Ш. Шифмана, Ю. В. Андреева – Л: изд-во. Ленинградского ун-та, 1985. – 223 с.
14. О. В. Любимова. Конфликт Красса и Помпея в 70 г. до н. э.: зарождения и причины / О. В. Любимова // Studia historica. – 2013. – №13. – 136 – 157 с.
15. Плутарх. Порівняльні життєписи / переклад з давньогрецької Й. Кобов, Ю. Цимбалюк; передмова Й. Кобов. – Київ.: вид-во. «Дніпро», 1991. – 440 с.
16. Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / под ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. – М: изд-во. «Наука», 1994. – 545 с.
17. Теодор Моммзен. История Рима / под ред. А. Б. Егорова. перевод С. И. Ковалёв, Н. А. Машкин – СПб: изд-во. «ЮВЕНТА», «НАУКА», 1997. – Т. II. – 289 с.
18. Утченко С. Л. Древний Рим. События. Люди. Идеи / С. Л. Утченко. – М: изд-во. «НАУКА», 1969. – 146 С.
19. Утченко С. Л. Идеино-политическая борьба в Риме, перед падением республики / Утченко С. Л. – М: изд-во. Академии наук СССР, 1952. – 300 с.
20. Цицерон. Об аграрном законе / перевод Ф. Ф. Зелинского – СПб.: изд-во. «Наука», 1991. – 20 с.
21. Цицерон. Об обязанностях / перевод В. О. Горенштейн. – М.: «Наука», 1993. – 20 с.
22. Цицерон. Письма к Аттику, близким, брату Квинту, М. Бруту / перевод В. О. Горенштейн. – М.: «Наука», 1949. – 289 с.
23. Ю. Б. Циркин. Гражданские войны в Риме. Победённые / Ю. Б. Циркин. – СПб.: СПбГУ, 2006. – 158 с.

Дмитро Петренко,
Київський університет імені Бориса Грінченка

КОНТАКТИ ГРЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я ЗІ СКІФСЬКИМ СТЕПОВИМ ПОРУБІЖЖЯМ

Еллінські впливи можливо простежити без виключення на кожному племені, що населяли територію, які омивалися Чорним, Мармуровим, Егейським та навіть Середземним морями. Досить часто вони призводили до складних процесів, що в різний спосіб впливали на соціальний та загальний культурний розвиток автохтонного чи прибулого населення. Виходячи з цього дослідження історії взаємин античних держав Північного Причорномор'я з місцевим населенням скіфів є доволі актуальним – за умови висвітлення усіх аспектів взаємин кочового суспільства та грецьких колоній в процесі їх взаємодії.

Метою та завданням дослідження є всебічне вивчення та розкриття взаємин полісного суспільства Причорномор'я зі скіфським населенням степів від часу їх перших контактів та до моменту остаточного припинення, а також здійснення аналізу різноманітних чинників, що впливали на характер взаємовідносин між ними.

Об'єкт дослідження – античні колонії Північного Причорномор'я. Предмет дослідження – характер і зміст відносин населення античних колоній зі скіфським населенням Причорномор'я.

Джерельна база обраної проблеми дослідження складається з достатньо об'ємної кількості письмових свідчень та згадок античних авторів про територію Скіфії та Північного Причорномор'я, що охоплюють надзвичайно широкі часові межі – від VIII ст. до н. е. до I ст. н. е. До їх числа належать: